

UNA NOVA LECTURA ICONOGRÀFICA
DEL SARCÒFAG D'HIPÒLIT
DE TARRAGONA

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament
Camps d'Aprenentatge

©

Camp d'Aprenentatge de la ciutat de Tarragona
Complex Educatiu de Tarragona
Autovia Salou s/n
43006 Tarragona

Primera edició: abril 2003

Dibuixos: Hugo Prades
Disseny: Josep Serra Valls

Text: Vicenç A. Abellan Armelles
Cristina Dalmau Mensa

Edita: Camp d'Aprenentatge de la ciutat de Tarragona

Dipòsit legal: T-701/03
ISBN: 84-688-1507-1

Impressió: GRUPBOU

UNA NOVA LECTURA ICONOGRÀFICA DEL SARCÒFAG D'HIPÒLIT DE TARRAGONA

El sarcòfag d'Hipòlit de Tarragona (s. III d. C) ha estat ja objecte de diversos estudis i interpretacions. No cal dir que explica el mite de Fedra i Hipòlit, del qual se n'han fet diferents versions al llarg de la història, tant pel que fa a la literatura, com a les arts plàstiques, el teatre, el cinema o l'òpera..... En el decurs de la nostra recerca ens hem adonat que aquest sarcòfag és un mitjà narratiu del mite, en el sentit estricte: les tragèdies *Hipòlit*, d'Eurípides i *Fedra*, de Sèneca són el fil conductor del cisell de l'escultor que li va donar forma. Aquest no va pretendre pas donar-nos-en quatre pinzellades. Va voler explicar-nos amb la pedra allò que era escrit.

Aquest estudi comença a la cara lateral dreta i segueix en el sentit de les agulles del rellotge, analitzant totes les escenes del sarcòfag.

La narració s'inicia, doncs, amb una escena venatòria on els servents d'Hipòlit descarreguen un cèrvol, en el moment en què arriben de la cacera Hipòlit i els seus companys, tal i com diu Eurípides:

Afrodita.- Doncs heus ací que veig com s'apropa el fill de Teseu, Hipòlit, després d'haver deixat les fatigues de la cacera; m'allunyaré d'aquest lloc. Un nodrit seguici de servents segueix les seves passes amb un gran murmur, honorant amb els seus cants la deessa Àrtemis..... (Eurípides, *Hipòlit*, versos 51-56)

L'alegria dels caçadors és evident, ja que l'esforç ha resultat recompensat.

Resseguint la narració de l'*Hipòlit* i la representació iconogràfica, a l'extrem dret de la cara frontal trobem ja el protagonista. Hipòlit és un fervent seguidor de la deessa de la cacera, Àrtemis, i menysprea Afrodita, deessa de l'amor. Aquesta actitud és el desencadenant del drama: la venjança de la deessa ultratjada. El sarcòfag ens porta, amb aquesta primera figura, a Hipòlit en el moment d'entonar un himne a Àrtemis:

He adornat per a tu aquesta corona trenada, oh senyora, que et porto d'un camp intacte, on ni el pastor considera digne pasturar el seu ramat, ni mai arribà el ferro; solament la primaveral abella recorre aquest prat pur, i el Pudor el rega amb la rosada dels rius. A aquells que no han après res, sinó que han obtingut per naturalesa l'ésser sempre en tot sensats, a aqueixos els és permès de recollir els seus fruits; als malvats, en canvi, no. ¡Estimada senyora, accepta de la meva pietosa mà la diadema de la teva daurada cabellera! Doncs solament a mi d'entre els mortals m'és permès aquest honor: reunir-me amb tu i compartir la conversa escoltant la teva veu, encara que no veig el teu rostre. ¡Espero poder arribar al final de la meva vida tal i com l'he començada! (Eurípides, *Hipòlit*, versos 73-87)

La següent figura representa el mateix Hipòlit altra vegada mentre escolta l'allocució d'un servent, en segon pla, que li aconsella de no menystenir la deessa Afrodita:

Servent.- Senyor –ja que solament als déus cal anomenar senyor-acceptaries de mi un bon consell?

Hipòlit.- Amb molt de gust. Cas de no fer-ho així em comportaria com un neci.

Servent.- Coneixes la llei que és vigent entre els mortals?...

Hipòlit.- No la coneixo. Però, per què em fas aquesta pregunta?

Servent.- Odia l'arrogància i allò que no és agradable a tots.

Hipòlit.- Correctament. Quin mortal arrogant no resulta odiós?

Servent.- I l'amabilitat, té algun encant?

Hipòlit.- Moltíssim, i un guany amb poc esforç.

Servent.- I pel que fa als déus, esperes que també passi això?

Hipòlit.- Sí, si és que els mortals seguim les lleis dels déus.

Servent.- Com és, doncs, que tu no veneres una deessa venerable?

Hipòlit.- Quina? Procura que la teva llengua no s'equivoqui.

Servent.- Aquesta, la que és al costat de les portes de casa teva, Cipris.

Hipòlit.- Des de lluny la saludo, ja que sóc cast.

Servent.- És venerable, certament, i il.lustre entre els homes.

Hipòlit.- Cadascú té les seves preferències entre els déus i els homes.

Servent.- Espero que siguis feliç, amb el seny que necessites.

Hipòlit.- Cap dels déus venerats per la nit m'agraden.

Servent.- Fill, hem d'honorar els déus. (Eurípides, Hipòlit, versos 88-107)

Com a resposta, Hipòlit s'adreça al palafrener ordenant-li que tingui cura dels cavalls, menyspreant el consell que el seu servent li ha donat:

Hipòlit.- (Dirigint-se a la comitiva que l'acompanya) Anem, companys, entreu a casa i mengeu. És bo en tornar d'una cacera trobar una taula ben abundant. Caldria cuidar els cavalls que, una vegada junyits al carro i quan hagi menjat, entrenaré com convé. (Girant-se vers el servent). ¡I a la teva deessa Cipris jo li envio salutacions! (Eurípides, Hipòlit, versos 108-113)

A la seva obra, Eurípides ens diu que Fedra està emmalaltint. No ha confiat a ningú la causa del seu patiment. Després de molta insistència, confessa a la seva dida l'enamorament que sofreix cap al seu fillastre, Hipòlit. Aquí, es pot ja veure la mà d'Afrodita, concretant la seva venjança. Per acontentar la seva senyora, Enone, la dida, decideix explicar a Hipòlit la causa del neguit de Fedra. Aquesta és l'escena que l'escultor reproduceix al centre d'aquesta cara del sarcòfag.

Emmarcat per una fornícula, el fill de Teseu escolta i rebutja, inclús gestualment, la proposició d'Enone, que voldria que Hipòlit consentís als desitjos de Fedra:

Hipòlit.- ¡Terra mare i sol radiant!, quines infames paraules he escoltat?

Dida.- Calla, fill, abans que algú et senti cridar.

Hipòlit.- No podré callar, una vegada he escoltat coses tremendes.

Dida.- Sí, t'ho demano, per aquesta bella mà dreta teva.

Hipòlit.- No m'acostis la teva ma, ni m'agafis el pèplum.

Dida.- ¡Agafada als teus genolls, et demano que no em vulguis anihilar!

Hipòlit.- Per què ho hauria de fer, si és que, com dius, no has dit res dolent?

Dida.- Aquest relat, fill meu, de cap manera ha de ser públic.

Hipòlit.- Però allò que és bell, més bell resulta encara difondre-ho a molts.

Dida.- ¡Oh, fill meu, no deshonris el teu jurament de cap manera!

Hipòlit.- La meva llengua jurà, no el meu cor.

Dida.- ¡Fill! Què faràs? Faràs mal als teus amics?

Hipòlit.- Ves-te'n d'aquí. Ningú que sigui injust és amic meu.

Dida.- Comprèn-ho. És natural que els homes s'equivoquin, fill.

(Eurípides, Hipòlit, versos 601-615)

La següent figura, Hipòlit novament, al costat de la dida, inicia un monòleg on reflexiona sobre les dones:

Hipòlit.- ¡Oh Zeus!, per què has fet que visquin a la llum del sol aqueix fals metall per als homes, les dones? Si volies propagar el llinatge mortal, no hauries d'haver comptat amb les dones, sinó que els mortals, dipositant als temples bronze o ferro, o una quantitat d'or, adquirissin la llavor de fills cadascú segons el valor de la seva ofrena, i visquessin en cases lliures sense dones. En canvi, ara, per introduir una pesta a casa nostra, comencem per arruinar la riquesa de les nostres cases. Amb això queda clar que la dona és una calamitat: doncs el propi pare que les engendrà i crià els assigna un dot i les aparta de casa, com qui s'allibera d'un gran mal. Per la seva banda, qui acull a casa seva aquesta criatura funesta, s'alegra d'adornar esplèndidament aquesta calamitosa estàtua i complimentar-la amb vestits, desgraciat, que dilapida la fortuna de casa seva (No té més remei. Cas que s'alegri d'unir-se a una bona família, guanya una dona odiosa; o si pren una bona esposa, però de parents inútils, intercanvia un bé per una desgràcia). Hi guanya qui té una dona que no és res, però com que no val res, és simple de caràcter i se li està a casa. Odio la dona sàvia. Espero que no hi hagi mai a casa meva una dona que sàpiga més d'allò que li convé a una dona. Doncs Cipris fa créixer la maldat en les sàvies. En canvi, a la dona sense capacitats, la seva mancança la lliura de bogeries. A més, una esclava no s'hauria d'apropar a una dona, sinó que les bèsties ferotges, mudes, haurien de conviure amb elles per a què no poguessin dirigir la paraula a ningú ni rebre per part d'aquelles cap resposta. Mentre que ara, les que són dins, i que són unes malvades, maquinen plans perversos, i les seves criades els treuen a l'exterior. Com tu ara, mala persona, has vingut a proposar-me compartir el cast llit del meu pare. Paraules de les quals em purificaré amb aigua clara,

rentant les meves oïdes. Com podria jo ser un malvat, si solament per haver escoltat això em considero ja impur? ¡Tingues-ho per segur, la meva pietat és la que et salva, dona! Doncs si no hagués estat atrapat i sense defensa pels juraments fets als déus, mai m'hauria abstingut d'anar a explicar tot això al meu pare. Però ara, marxaré de palau, mentre Teseu estigui absent d'aquesta terra, i callaré. Però quan arribi, tot acompanyant el meu pare observaré com li dirigiu la paraula, tant tu com la teva senyora. I coneixeré llavors la teva temeritat, després d'haver-la assaborit. ¡Voldria que moríssiu! Mai em cansaré d'odiar les dones, encara que algú em digui que sempre repeteixo el mateix, doncs també elles són permanentment unes malvades. Així doncs, o que algú els ensenyi a tenir seny, o que se'm deixi arremetre contra elles permanentment. (Eurípides, Hipòlit, versos 616-668)

Continuant la narració iconogràfica, trobem un personatge representat al costat d'Hipòlit i envoltat per dues figures, en un segon pla, que li dirigeixen la paraula. Aquesta escena, que alguns estudiosos troben descontextualitzada, per a nosaltres es tracta de l'arribada de Teseu a palau, moment en què s'assabenta de la mort de Fedra:

Teseu.- Dones, sabeu què són aquests crits que se senten a palau? El trist clam dels criats m'ha arribat. La meua pròpia casa no em vol obrir les portes i acollir-me amb goig, a mi que vinc de consultar l'oracle. No hi haurà pas cap novetat sobre el vell Piteu? La seva vida ha anat molt lluny, no obstant, seria molt dolorós per a nosaltres que hagués abandonat aquesta casa.

Corifeu.- No és als vells a qui arriba aquesta desgràcia, Teseu. És jove qui amb la seva mort et farà sofrir.

Teseu.- Pobre de mi. No m'haurà estat pas arrabassada la vida d'algun dels meus fills?

Corifeu.- Són vius. És la seva mare qui ha mort, de la manera més dolorosa per a tu.

Teseu.- Què dius? Ha mort la meua esposa? En quines circumstàncies?

Corifeu.- Es va lligar un nus corredís.

Teseu.- Gelada per una pena, o per quina altra desgràcia?

Corifeu.- Tot el que sabem és això, ja que fa poc que sóc a palau, Teseu, de dol per la teua desgràcia.

Teseu.- (Treient-se la corona). ¡Ai, ai! per què porto doncs coronat el cap amb aquestes fulles trenades, essent un desgraciat peregrí? Criats, treieu les baldes de les portes, deixeu anar els forrellats, a fi de veure l'amarg espectacle de la meua esposa, que en morir m'ha causat la mort. (Eurípides, Hipòlit, versos 790-810)

Malgrat que aquests primers versos del parlament de Teseu amb què descrivim aquesta escena són d'Eurípides, el paral·lelisme amb els versos de la *Fedra* de Sèneca és sorprenent:

*Teseu.- Quin gemec plorós acaba de sacsejar les meves orelles?
¡Que algú m'ho expliqui! Dol i llàgrimes i dolor i, en el mateix llindar
de casa meua, tristes lamentacions? ¡Bona dispesa, sens dubte, per a
un hoste que ve de l'infern! (Sèneca, Fedra, versos 850-853)*

L'esment de la versió de Sèneca té també un altre motiu, lligat a la narració que fa l'escultor del sarcòfag: a la cara següent, l'artista segueix la versió de Sèneca, i no pas la d'Eurípides, segons veurem més endavant.

Però, aturem-nos ara en la darrera figura d'aquesta cara:

*Hipòlit.- Havent sentit els teus crits he vingut, pare, tot corrent. Veritablement, no sé per què els has llençat, i voldria sentir-ho dels teus llavis. Què passa, doncs? ¡Veig la teva esposa, pare, morta! ¡És sorprenent! La vaig deixar fa un moment, i ella no fa molta estona contemplava la llum del dia. Què li ha passat? De quina manera ha mort? Pare, vull assabentar-me'n dels teus llavis. Calles? No és bona cosa callar en la desgràcia. Doncs el cor enyora sentir-ho tot, i entre desgràcies es sent àvid. No és just que als teus amics –i als qui et són més que amics- amaguis, pare, les teves desgràcies. (Eurípides, *Hipòlit*, versos 902-915)*

Es tracta d'Hipòlit que, mentre el seu pare s'assabenta de la mort de Fedra, retorna a palau, tal i com ha anunciat a Enone abans. (Eurípides, *Hipòlit*, versos 659-663)

A la cara lateral esquerra del sarcòfag hi ha representades diverses figures que, de dreta a esquerra, serien: un acompanyant d'Hipòlit, amb el cavall; el propi Hipòlit; a continuació, una figura en segon pla, que es tractaria d'Enone. Al seu costat, Teseu, irat, amb el puny clos i, seguidament, Fedra. La darrera figura és una serventa que duu, a la mà dreta, una petxina, símbol d'Afrodita, la deessa que provoca el comportament de Fedra.

La narració iconogràfica d'aquesta cara està basada, tal i com hem dit anteriorment, en la versió del mite que fa Sèneca. L'escena representada, en aquest cas, és la fugida d'Hipòlit després que Fedra li ha confessat el seu enamorament. Segura que aquesta revelació portarà conseqüències negatives a la seva senyora, la dida proposa culpar Hipòlit d'haver violentat Fedra:

Dida.- S'ha descobert la falta. Ànima meva, per què et quedes astorada en la teva indolència? Dirigim contra ell mateix les proves i adelantem-nos acusant-lo d'un amor incestuós. Un crim s'ha de velar amb un crim. Quan tens por, el més segur és prendre l'ofensiva. Si ens hem atrevit les primeres a aquesta impietat o si n'hem estat les víctimes, mentre sigui secreta la falta, quin testimoni ho sabrà? (Sèneca, Fedra, versos 719-724)

En aquesta escena Fedra, que no mor, acusa personalment Hipòlit davant Teseu:

Teseu.- ¡Oh, companya de llit!, així reps l'arribada del teu home i la presència del teu enyorat espòs? Per què no deixes la teva mà dreta lliure de l'espasa i em retornes la respiració manifestant tot això que et fa fugir de la vida?

Fedra.- ¡Ai!, pel ceptre de la teva autoritat reial, magnànim Teseu, i per la vida dels nostres fills i pel teu retorn i per allò que de seguida seran les meves cendres, deixa'm morir.

Teseu.- Quin motiu et força a morir?

Fedra.- Si es diu el motiu d'una mort, se'n perd el fruit.

Teseu.- Ningú, excepte jo, ho sentirà.

Fedra.- Una dona pudorosa sent temor d'allò que pugui escoltar el seu espòs, inclús estant sols.

Teseu.- Parla; en el meu fidel pit guardaré els teus secrets.

Fedra.- Allò que vulguis que un altre ho silenciï, calla-ho tu primer.

Teseu.- Cap mitjà de donar-te mort quedarà al teu abast.

Fedra.- A qui vol morir mai pot mancar-li una mort.

Teseu.- Indica'm el delictes que has de pagar amb la mort.

Fedra.- El delictes de ser viva.

Teseu.- És que no et commouen les meves llàgrimes?

Fedra.- La millor de les morts és perir mereixent les llàgrimes dels seus.

Teseu.- Està disposada a seguir en silenci... Sota els assots i carregada de cadenes, la vella, que és la seva dida, revelarà tot allò que ella es

nega a dir. Encadeneu-la. Que la força dels assots li arrenqui els secrets de la seva ànima.

Fedra.- Jo mateixa parlaré. Espera.

Teseu.- Per què apartes el teu rostre afligit i cobreixes, posant al davant el vestit, les llàgrimes que han sorgit de cop a les teves galtes?

Fedra.- A tu, a tu, creador dels déus celestials, t'invoco per testimoni i a tu, brillant resplendor de la llum etèria, de qui, per naixement, depèn casa nostra: encara que temptada, he resistit els precis; davant el ferro i les amenaces no ha cedit la meva ànima. No obstant, el meu cos ha sofert la violència. Aquest ultratge al meu pudor el rentarà la meva sang.

Teseu.- Qui, digues-me, ha estat el que ha destruït la nostra honra?

Fedra.- Qui tu menys penses.

Teseu.- Qui és? Exigeixo sentir-ho.

Fedra.- T'ho dirà aquesta espasa que, atemorit pel tumult, deixà abandonada el violador, espantat dels ciutadans que venien corrents.

Teseu.- Quin crim, jai!, estic entrellucant? Quina monstruositat estic veient? Lluu a l'empunyadura l'ivori de la casa reial, tallat amb petites imatges, honrós emblema del llinatge acteu. Però ell, on ha escapat?

*Fedra.- Aquests criats l'han vist en precipitada fugida, a corre-cuita.
(Sèneca, Fedra, versos 865-902)*

Davant aquesta acusació, Teseu comença una reflexió sobre el que és natural i el que és antinatural:

Teseu.- ¡Oh, sant amor filial! ¡Oh, tu, que tens el timó del cel i tu, que en les onades manifestes el teu poder sobre el segon regne! D'on ha vingut aquesta pesta d'infame casta? L'ha criat la terra grega, o el Taure escita o el Fasis de Còlquide? Torna la raça al seu punt d'origen i la sang bastarda reproduceix la seva primera arrel.

Aqueixa és sens dubte la folla passió de la raça portadora d'armes: odiar l'aliança amorosa i oferir públicament el seu cos després de mantenir-lo cast molt de temps.

¡Oh, repugnant llinatge que no es deixa vèncer per cap llei d'un país millor! Inclús les mateixes feres eviten en l'amor allò que és antinatural i un pudor instintiu vetlla per les lleis de l'espècie. (Séneca, Fedra, versos 903-914)

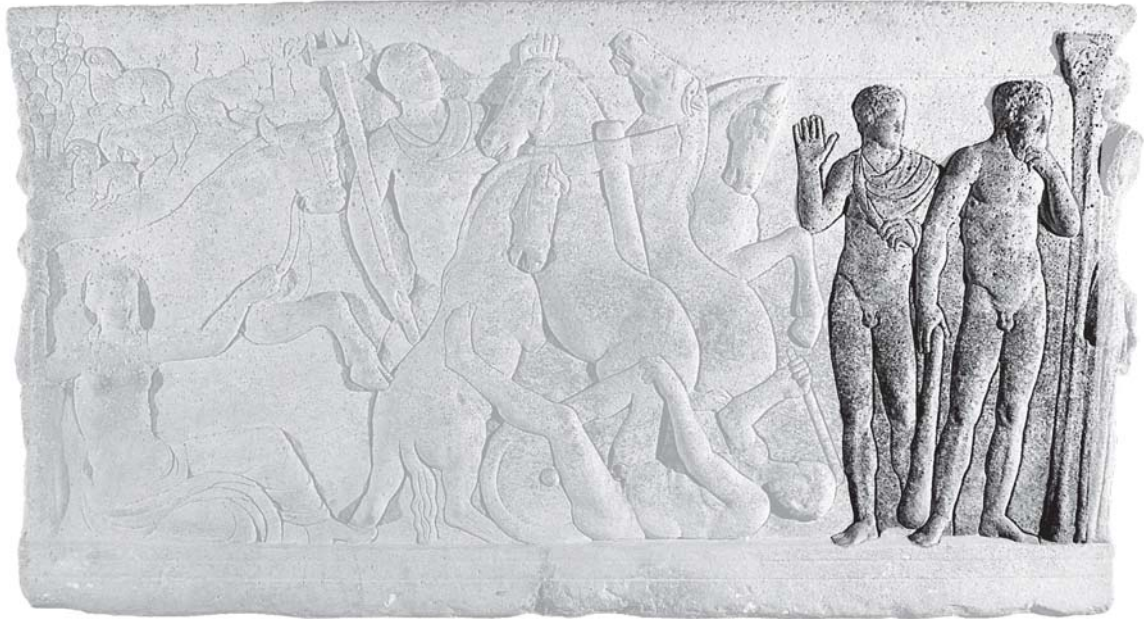
Convençut que Fedra té raó, acusa Hipòlit:

...On és aquell rostre i aquella fingida majestat de baró i aquella aparença descurada, amb tendència a allò que és primitiu i antic, i aquell rigor de costums propi d'un vell i aquella gravetat de sentiments? ¡Oh, vida enganyosa, que portes amagades les inclinacions i que poses una formosa façana als indecorosos instints! El pudor a l'impúdric amaga, a l'agosarat la serenitat, la pietat al criminal, els mentiders intenten passar per veraços i els que porten una vida còmoda simulen

austeritat. Tu, habitant de les selves, el salvatge, el cast, el virginal, l'ingenu, per a mi et reserves? Començant pel meu llit i amb un crim tan gran has volgut inaugurar la teva virilitat? Ara sí que dono gràcies a la divinitat de dalt que caigués Antíope ferida per la meua pròpia mà i de no haver-te deixat una mare en baixar als antres estigis. (Sèneca, Fedra, versos 915-928)

I, finalment, condemna a mort el seu fill demanant l'ajut de Posidó:

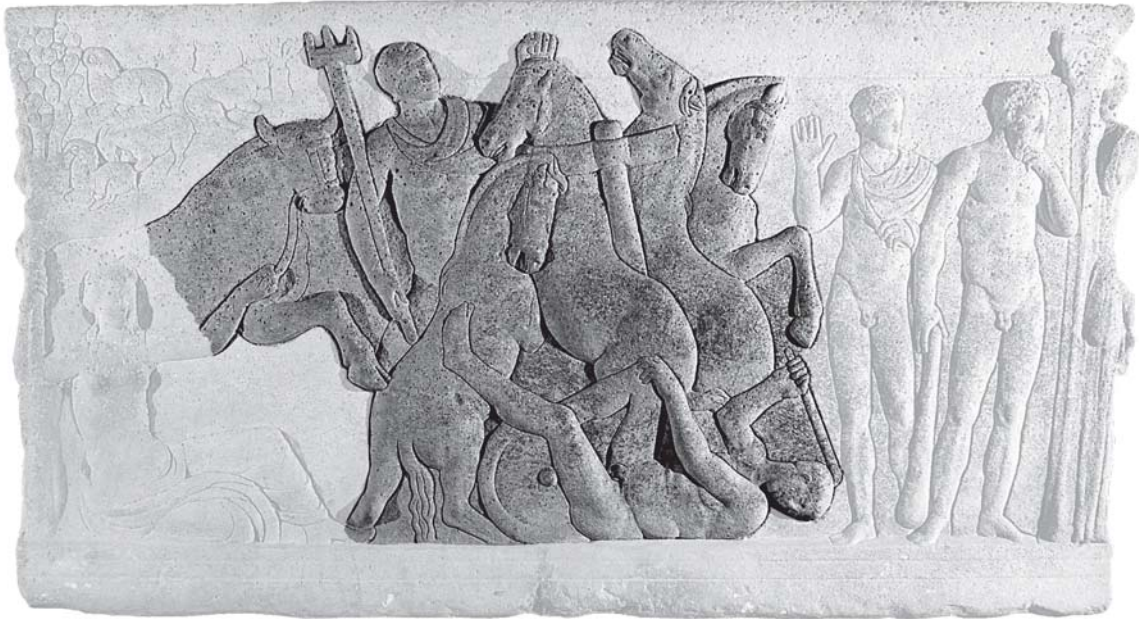
..... Ves-te'n exiliat i recorre pobles llunyans i desconeguts: encara que una apartada terra dels confins del món et separi de mi, deixant enmig les regions de l'Oceà, encara que visquis en la part de l'orbe antípoda a la nostra; encara que, amagant-te en el darrer amagatall, arribis a travessar el regne horripilant de l'elevat pol i, situat per damunt dels hiverns i de les blanques neus, hakis deixat endarrera, enfurides, les brogidoses amenaces del gèlid Bòreas, pagaràs el càstig pels teus crims. En el teu exili jo t'encalçaré obstinadament per tots els amagatalls. Allò que és llunyà, tancat, impenetrable, apartat, intransitable jo ho recorreré. No hi haurà lloc que em barri el pas. Tu saps d'on torno. On no es puguin llençar dards, allí jo llençaré les meves imprecacions. El meu pare, el déu marí, em concedí formular tres desitjos amb consentiment diví i aqueix do el va sancionar jurant per l'Estix. Anem, doncs, sobirà del mar, fes-me efectiu aquest funest regal: que Hipòlit no torni a veure la claredat del dia i que vagi en la seva juventut a la casa dels Manes, que estan irritats amb el seu pare. Fes al teu fill aquest abominable favor, pare. Jo no consumiria mai aquest darrer do del teu poder diví, si no em perseguissin grans mals. Enmig del profund Tàrtar i de l'horrorós Dite i de les empaitadores amenaces del rei de l'Avern, em vaig abstenir de formular cap desig. Compleix ara la paraula donada. Pare, et retardes? Per què callen encara les onades? Cobreix-nos ara mateix d'una nit de negres núvols empesos pels vents, treu de la nostra vista el cel i els astres, fes que es desbordi el mar, incita tota la massa d'animals marins i fes, en la teua còlera, que s'aixequin onades des del fons de l'Oceà. (Sèneca, Fedra, versos 929-958)

La cara posterior ens presenta el desenllaç del drama, tot representant la versió d'Eurípides: les dues primeres figures són Teseu i Hipòlit a palau. Per a nosaltres, la figura que és al costat de Teseu no és cap missatger, tal i com s'ha dit en algunes interpretacions, que anuncia la desgràcia d'Hipòlit, atès que no es pot anunciar allò que no passarà fins a la següent escena. Es tracta doncs d'Hipòlit que es defensa de l'acusació d'haver intentat violentar la seva madrastra, recorrent a la fórmula més fefahent que coneix: jurar pels déus, aixecant la mà dreta:

Hipòlit.-.....Però en aquesta situació, et juro per Zeus, protector dels juraments, i el sòl de la meva pàtria no haver abusat del teu llit, ni haver-ho volgut, ni haver-ho pensat. ¡Veritablement mori jo sense fama, ignorat, sense pàtria, sense casa, exiliat, vagant per la terra i que ni el mar ni la terra acullin el meu cos quan jo mori, si he estat un mal home! Però, per què ella, temerosa, va acabar amb la seva vida, no ho sé; no m'és permès seguir parlant. Ella va mostrar un comportament sensat, no essent sensata; i nosaltres en canvi, que posseïm la sensatesa, no la usem correctament.

Corifeu.- Suficient és el que has dit per rebutjar l'acusació, jurant pels déus, cosa que no és poca garantia. (Eurípides, Hipòlit, versos 1025-1036)

Hipòlit no ha pogut convèncer Teseu i marxa de palau amb el seu carro i els seus acompanyants. Vorejant la costa, troba el càstig: un bou sorgeix del mar, tal i com explicarà més tard un missatger a Teseu; segons la versió d'Eurípides:

Missatger.- Llavors va sorgir de la terra un soroll, com el tro de Zeus, que es capgirà en un profund fragor, feia feredat sentir-lo. Les eugues van aixecar les orelles i van alçar el cap al cel, i entre nosaltres es produí una extraordinària por en no saber d'on venia l'estrèpit. I després de mirar les costes escombrades pel mar, vam veure una sobrenatural onada que s'alçava fins al cel, fet que impedia que la meva vista pogués dividir els penya-segats d'Esciros, i amagava l'Istme i la roca d'Asclepi. I a continuació, inflada i fent bullir al seu voltant grans borbolls d'espuma per l'esbufec del mar, es dirigeix al penya-segat, on hi ha la quàdriga. En esclatar la tromba d'aigua, l'onada vomità un bou, salvatge monstre. Tota la terra, plena del seu bramul, retornava l'eco d'una manera terrible. I per als qui ho presenciàvem, l'espectacle es mostrava superior a allò que es podia suportar. (Eurípides, Hipòlit, versos 1201-1217)

El monstre espanta les eugues, provocant la caiguda del protagonista, que es defensa de la seva virulència:

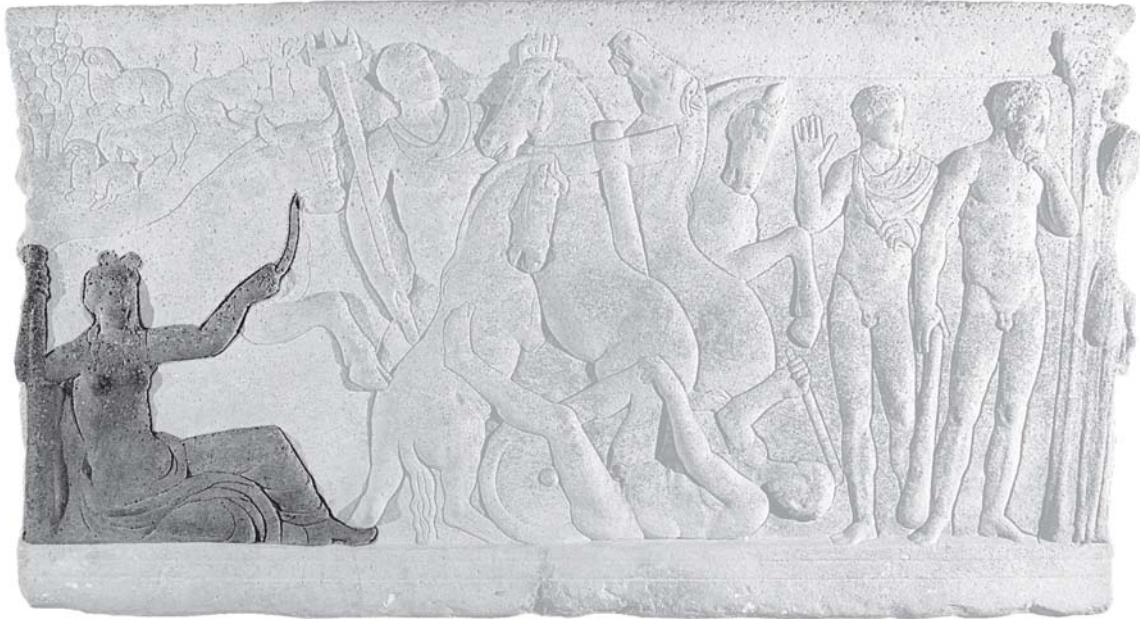
Missatger.- A l'instant, un pànic terrible s'apodera de les eugues. El nostre amo, molt familiaritzat amb les reaccions dels cavalls, agafà les regnes amb les dues mans i va tibar-les, deixant caure el pes del cos endarrere com un mariner ho fa amb el rem. Però les eugues, mossegant amb les seves mandíbules el fre fill del foc, galopen amb violència, sense atendre la mà del pilot, les regnes, i el ben ajustat carruatge. Si mantenia el timó cap a la plana i adreçava la cursa, el bou apareixia

*davant, enfollint de por les eugues i els feia donar la volta sencera. I si espantades i fora de control s'encaminaven a unes roques, el bou s'apropava en silenci al pescant del carruatge i el seguia així, fins que el féu caure i el bolcà, xocant les rodes del carruatge contra una roca. Era una confusió total. Els botons de les rodes i els pernys dels eixos saltaren enlaire, mentre ell, dissortat, enredat en les regnes, lligat en un nus inescapable, era arrossegat, colpejant-se el seu pobre cap contra les pedres, el seu cos fet bocins, llençant crits terribles de sentir: "Detureu-vos, eugues criades en els meus pessebres, no m'esborreu del món dels vius. ¡Oh maleïda imprecació del meu pare! Qui vol venir a salvar el més excelent baró?" (Eurípides, *Hipòlit*, versos 1218-1242)*

Un criat acudeix a auxiliar-lo:

*Malgrat que molts ho volíem, vam arribar tard amb peu lent. (Eurípides, *Hipòlit*, versos 1243-1244)*

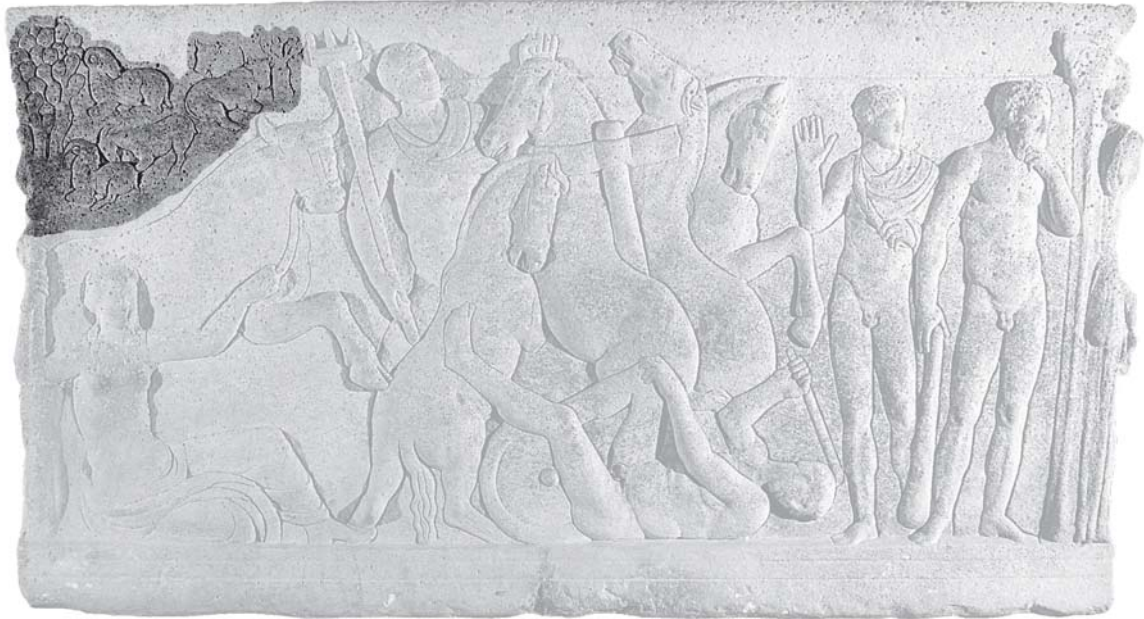
Aquest servent és representat amb casquet i amb un trident a la mà dreta. Altres versions diuen que aquest personatge no és altre que Posidó, atès el trident.

A continuació apareix una inquietant figura femenina; pel que fa a la seva identificació, existeixen variades versions: Afrodita, Àrtemis, Fedra Per a nosaltres, es tracta d'Afrodita "marina" (en qualitat de nascuda del mar), en majestat, duent al cap unes pinces de crustaci marí, i que, amb una mà sosté un rem i, amb l'altra, guia les regnes del bou, tal com ho fa també amb el cor de déus i d'homes:

Cor.- Tu regeixes, Cípria, el superb cor dels déus i dels homes, i amb tu, el d'ales de color canviant, rodejant-los amb el més ràpid vol. Vola sobre la terra i el sonor salí mar. Eros, alat, brillant com l'or, encanta i enfolleix aquell en el cor del qual irromp; la nissaga de criatures feréstegues i dels mars, i totes les que la terra nodreix, i les que l'ardent sol contempla, així com els homes. Poder reial sobre tots ells, oh Cípria, tu ets l'única que l'exerceixes. (Eurípides, Hipòlit, versos 1268-1281)

Són paraules pronunciades pel Cor després de finalitzat el fatídic càstig.

Pel que fa a l'escena superior esquerra d'aquesta cara, on apareixen clarament tres càprids i dos bòvids (encara que és possible apreciar un petit relleu que podria ser el cap d'un altre bòvid) emmarcats per dos arbres, interpretem que es tracta, bé d'una escena al·legòrica bucòlico-eròtica (vegeu *Bucòliques* de Virgili i epigramistes anteriors), bé una referència a *Heroïdes, IV, 102*, d'Ovidi, on Fedra diu a Hipòlit: *Si Venerem tollas, rustica silva tua est*. És a dir, al sarcòfag es mostra a Hipòlit, per una banda, el jardí, metàfora de plaer, que hauria pogut assolir; mentre que, en realitat, rep el càstig que ell mateix s'ha buscat per menysprear el culte a Afrodita.

Epíleg

La “traditio” literària és present al sarcòfag d’Hipòlit. És evident que la cara lateral dreta, la frontal i la posterior obeeixen les fonts de l’*Hipòlit* d’Eurípides, mentre que la lateral esquerra és filla de la *Fedra* de Sèneca.

L’autor del sarcòfag, és coneixedor de la mixtura literària o simplement obeïa una font de transmissió mimètica i de factura pròpia dels tallers escultòrics del moment? Sigui com sigui, el gènere literari insufla l’alè de la inspiració en el gènere plàstic, de la mateixa manera que la mà dels déus i deesses és present: el cèrvol mort a la cara lateral dreta és un animal consagrat a Àrtemis, així com els gossos que van apareixent a la lateral dreta, frontal i lateral esquerra, els deu gossos que va donar Pan a Àrtemis (Calímac, *Himne a Àrtemis*, versos 69 i ss.), els deu gossos que fan perenne la presència de la deessa en el decurs del mite fins que, seguint els dictàmens dels déus: *Així és la llei que regeix entre els déus: ningú desitja oposar-se a la voluntat d’un altre, sinó que sempre cedim* (Eurípides, *Hipòlit*, versos 1329-1331), és inútil ja la seva presència a la cara posterior del sarcòfag. La petxina que porta a la mà la serventa, a la cara lateral esquerra, evidencia la presència d’Afrodita. A la cara posterior, el servent portador del trident, juntament amb el bou, ens mostren la intervenció de Posidó. Finalment, Afrodita marina culmina el fatal desenllaç.

BIBLIOGRAFIA

- BOCCACCIO, Giovanni: *Genealogía de los dioses paganos*
Editora nacional. Madrid-1983
- BRAUDEL, F.: *Memorias del Mediterráneo*
Ediciones Cátedra, S.A. Madrid-1998
- CIRLOT, J. E.: *Diccionario de símbolos*
Ediciones Siruela. Barcelona-2000
- CLAVERIA NADAL, Montserrat: *Los sarcófagos romanos de Cataluña*
Editorial Tabularium. Murcia-2001
- CONTI, Natale: *Mitología*
Universidad de Murcia- 1988
- DIEL, Paul: *El simbolismo en la mitología griega*
Idea Books, S.A. Barcelona-1998
- EURIPIDES: *Hipólito*
Ediciones Clásicas. Madrid-1996
- EURIPIDES: *Alcestis, Medea, Hipólito*
Clásicos de Grecia y Roma. Alianza Editorial. Madrid-1999
- EURIPIDES: *Hipólito*
Erasmus, textos bilingües. Bosch, Casa Editorial. Barcelona-1977
- FALCON MARTINEZ, C, FERNANDEZ GALIANO, E. y LOPEZ MELERO, R.:
Diccionario de mitología clásica
Alianza Ed. Madrid-1980 2 vol.
- FRAZER, J.G: *La rama dorada*
FCE de España. Madrid-1998
- GRAVES, Robert: *Los mitos griegos*
Alianza Ed. Madrid-1987 2 vol.
- GRIMAL, Pierre: *Diccionario de mitología griega y romana*
Ed. Paidós. Barcelona-1994
- LINANT DE BELLEFONDS, Pascale: *Hippolytos I*
Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae. Vol. V/2
- OVIDIO: *Metamorfosis*
Ed. Alma Mater. Barcelona-1964 3 vol.

OVIDIO: *Heroidas*

CSIC. Madrid-1984

RODRIGUEZ LOPEZ, I.: *Mar y mitología en las culturas mediterráneas*

Aldebarán Ed. Madrid-1999

SENECA, L.A.: *Tragedias*

Ed. Gredos. Madrid-1979-80

VENTURA Y SOLSONA, Samuel: *El sarcófago de Hipólito, de la "Punta de la Mora" del mar Tarraconense*

Archivo Español de Arqueología. N° 75. CSIC. Madrid-1949